

ISSN 2367-7031 / www.piron.culturecenter-su.org

БРОЙ # 11 / ЗИМА 2015 / ИЗКУСТВА И ПАМЕТ

URL: <http://piron.culturecenter-su.org/wp-content/uploads/2015/11/2015-11-miakimova-mimeticheskoto-melene-i-virtuoznostta-na-vsekidnevната-racionalnost.pdf>

Миметическото мелене и виртуозността на всекидневната рационалност

Милена Якимова

Резюме: Как става така, че дълго търпим ситуации и обстоятелства, за които внезапно откриваме, че сме ги обявили за нетърпими? Воден от идеята на Чикагската школа, че „социалното безпокойство“ е контекстът, в който се оголват елементарните форми на социалността, текстът извежда специфичната рационалност на тези форми. Така оголени, те изглеждат като миметически структури, които провеждат етически категоризации, без да прибегват до пропозиционални съждения.

Ключови думи: всекидневна рационалност, протести, елементарно колективно поведение, миметичен механизъм, мелене

Милена Якимова е доцент в катедра „Социология“, СУ „Св. Климент Охридски“, член на редколегията на списание *Критика и хуманизъм*. Автор е на монографията „София на простолюдието (с тарикатско-български речник)“ (София: Изток-Запад, 2010). Области на интерес: градски изследвания, социална теория и прагматизъм, качествени методи за социални изследвания.

Тук предлагам почти без преработки доклада, който изнесох на международната конференция на тема „Изкуство и памет (XX-XXI век)“, която се проведе през декември 2014 г. вече традиционно в Априлци.

Когато темата на – както стана дума – вече традиционната конференция беше обявена, реших, че мога да се включа в нея, защото макар контактът ми с изкуството да е напълно лаически, с проблематиките на паметта поне частично съм се занимавала изследователски, тъй като от няколко години по различни поводи опирам до въпроса как някои думи и идеи полепват по опита за разлика от други думи и идеи. Или по-скоро, полепват по преживяването, за да го направят опит. Този е и моят ракурс към паметта: организиран около въпросите как се формират значенията на събитийността, как се отцепва от актуалния поток на преживяването нещо, което може да се пренася от ситуация в ситуация и да се помни, какъв е социалният механизъм, тоест механизмът на това отрязване от потока на преживяването на нещо, което ще има форма и значение и освен това ще бъде способно да трае извън непосредствеността на актуалния поток на преживяване. И така се оказва, че съм на много непозната територия, защото отговорът на горните въпроси всъщност ме праща опасно близо тъкмо до нещо, което се е превърнало в христоматийна дефиниция за изкуство. Ето защо: ще говоря за нещо, което наричам за краткост афективна рационалност, с което обаче имам предвид една абсолютно нормална, банална и в крайна сметка основна модалност, в която боравим с идеите и думите – да я наречем (донякъде тромаво) афективно-моторна, сетивна, модалността на непосредственото им отреагиране като на сетивни нагледи, като на самостоятелни обекти – един вид обекти на вкуса, а не като на идеи или пропозиции, посредници на реалността или средства за отнасяне към нея. Тоест от потока на опита възникват „неща“, които могат да бъдат посочвани, припомняни и да траят, да остават същите и когато вече ги няма актуално, само доколкото в нашите всекидневни практики боравим с думите като с неща, непосредствено телесно и афективно. Или твърдението, което споделям, е, че дори тривиалните, най-невзрачните изрази, най-посивелите значения, с които боравим, имат елемент на виртуозност, не са сводими до функционалността си, до отношението на средство към цел (била тя и разбирателството), а имат и друга неотнимаема модалност – на обекти на наслаждение. Тъкмо поради това, от тази им модалност и от това, че тя е *непосредствено* социална, произтича възможността да помним. Защото тъкмо от нея произтича възможността нещо да трае. Тя се корени в един непосредствено социален механизъм, който наричам миметическо мелене.

„Меленето“: генезис

Терминът *milling* е изработен от Хърбърт Блумър в интерпретациите му върху работите на Льо Бон и Парк за поведението на индивида в тълпата, което става първото концептуално ядро в анализите на социалните движения. Английското *milling* днес съвсем няма като първо свое значение някогашното мелене. Преработено през социалния опит на

градския живот от края на XIX и началото на XX век, то вече се превежда с първо значение „мотая се“, „смесвам се с тълпата“, „въртя се насам натам“. В съвременния език значението на думата е твърде повлияно от социологията и етнологията на тълпата, носи следите на техния XIX век с цялата им благопристойност, едновременно отвратена и привлечена от тълпата, и отъждествява рационалността на социалното действие с целта и деловитостта. Тук обаче твърдя, че поведението в тълпата е просто лаборатория, която прави видим един много по-базисен социален механизъм, непосредствено колективен и напълно рационален, чиято рационалност остава невидима за етнологията на тълпата. За да покажа този базисен механизъм, превеждам и терминологизирам *milling* като мелене. Но ето че с това пояснение вече се отклоних от интерпретацията на Блумър, без да съм я разказала и без да посоча моментите от нея, които използвам. Така че ето я: Споменах вече, че Хърбърт Блумър¹ използва „меленето“, докато прави усилия да прецизира работите на Гюстав Льо Бон и после на Робърт Парк върху поведението на човешките същества, когато са част от тълпа. Изобщо усилието да се разбере това поведение почива на противопоставянето на рационално и страстно поведение – страстите съответно са сложени в полюса на ирационалността и първоначалните анализи се съсредоточават върху обяснението на масовата ирационалност чрез отслабването на социалния контрол в тълпата, съответното намаляване на самоконтрола и повишаване на сугестивността, от която пък се възползват харизматични лидери, за да манипулират колективното поведение на сугестивната тълпа. Тази първоначална концептуална схема бързо започва да губи правдоподобност – емпирично несъстоятелно се оказва базисното ѝ допускане, че тълпата е амалгама от атомизирани индивиди; поредица от изследвания демонстрират наличието на мрежи от връзки сред участниците в социалните движения, както и иновациите в начините на поведение на едни и същи индивиди в даден, както се нарича в една от традициите на изследване на социалните движения, епизод на недоволство. Тъй че Блумър отива отвъд простото наблюдение, че в тълпата хората се държат еднакво и че това е някак обвързано с афективност и сугестия, за да **постави въпроса какъв е механизмът на тази еднаквост, на това подражание и да установи, че става дума за отклик на онова, което ме е стимулирало, който обаче е много особен – той възпроизвежда собствения си стимул, вместо да го преозначи или измести.**

Ето как върви разсъждението му. Чрез противопоставяне между рационалния индивид и поведението на тълпата (противопоставяне, което, ще повтора, е проблематично и няма да ни свърши работа) Блумър разграничава рутинно от елементарно колективно поведение – при рутинното (в противовес на елементарното) човек реагира на собствените си интерпретации на действията на другия, а не директно на

¹ Американски социолог, чиито най-емблематични текстове са писани от края на 40-те до 70-те години на XX век и са от периода му в Чикаго, критичен (като всеки чикагски социолог) към мейнстрийм позитивистката социология в САЩ, назоваващ това, което прави, критикувайки методите за социално изследване, символен интеракционизъм.

тези действия². Когато обаче се развият импулси, които съществуващият социален ред не може да обхване, тоест, когато се разпадне предишна успешна дефиниция на ситуацията, се разпада и рутинното поведение. Ситуацията буквално се разпада, защото дефинирането ѝ е нейна стилизация – подбор от черти, които чрез ценностното си име добиват характера на набор, а не на случайна разпръснатост. Но какво заема мястото на рутината? Онова, което Блумър нарича колективно поведение. Тук ще използвам схематизацията, която той ни предлага, но с едно съществено преразглеждане – генеалогията на тези Блумърски занимания започва с Лео Бон, чийто текст остава дълго време хит, защото опакова в публичистично-описателна форма буржоазната страст по тълпата – едновременно лелеяна и кошмарна, пълна с чудовищни обещания, еротическа и трансгресивна. Тъкмо заради публичистичната си форма не друго, а текстът на Лео Бон остава най-тиражиран, преведан и популярен, макар мнозина да са сграбчени от същата страст – индивидът в тълпата с неговата амалгамна самотност и еротически пренос върху връзките в групата, Ерос, който ражда подчинение, стават поетизирани фигури на критиката на масовото общество, които могат да се открият в целия спектър между Зигмунд Фройд и Хана Арендт. Защо обаче този образ прави същото, какво правят и останалите, как се координира ирационалността остава неясно – тук се загнезждат хипотези, кръжащи около идеята за сугестията и хипнозата, при които колективното действие се оставя принципно неразбираемо, а ключът за разбирането му продължава да бъде индивидуалното рационално действие (от отслабналия контрол се възползват хитри демагози-харизматици, които калкулират своите интереси). Уязвени на чест, социолозите (каква беда, впрочем, те не могат да си позволят да бъдат поети) се опитват да опишат правдоподобно и по начин, който да може да откроява емпирични феномени, механизма на това еднообразно действие в тълпата, без да го свеждат до калкулативния разум на злия гений. Точно в тази линия се помества работата на Блумър, за която говоря, и по-конкретно обработката, която прави на идеята за меленето или кръговата реакция като форма на елементарно колективно поведение. При Блумър тази фигура остава в традицията и инерцията на разглеждането на поведението на индивида в тълпата и идва да обозначи ирационалността на това поведение. Тъкмо обратното, твърдя аз, елементарното колективно поведение е най-примитивната форма на рационалност, която не изчезва при нормализирането на ситуацията, тоест, при успешното ѝ предефиниране като цялостна (което значи скрито разбирателство за това кои от почти безкрайното множество нейни черти да бъдат игнорирани като ирелевантни). Този **всъщност най-примитивен (в смисъл на първичен и елементарен) социален механизъм, съставляващ онова, което Блумър нарича елементарно колективно поведение, е миметически.**

Но нека да видим какво е това, което Блумър нарича елементарно колективно поведение – и през което той описва социалното безпокойство. Това е онази социална възбуда, в която реактивното действие на един индивид става стимул за другия да действа

² McPhail, C., “Blumer’s Theory of Collective Behavior: The Development of a Non-Symbolic Interaction Explanation”, *The Sociological Quarterly*, 1989, Vol. 30 (no. 3), 401-423.

като него, по същия начин. Тоест, елементарното колективно поведение е прекъсване на рутинното. Преди да продължим, да изтъкна една ключова характеристика на рутинното колективно поведение (в ситуация на банален разговор например) – рутинното колективно поведение постоянно измества по незабележим начин значението на онова, на което реагира, обектът на реакция постоянно се модифицира. Тоест елементарното колективно поведение е прекъсване не на социалния ред, а на структурата на невидимо изместване на значенията на онова, на което реагираме. С други думи, реакцията възпроизвежда стимула, а не измества веригата на стимулация (пак там, 409). **Тоест, при разстройване на навичните интерпретации на рутинната колективност, предполага Блумър, реципрочността не изчезва; напротив, тя изпада в елементарната си форма. В този случай реакцията спрямо нещо възпроизвежда нещото, а не го измества, не може да го преработи, както е обичайно за рутинните ситуации, при което един индивид афективно-моторно възпроизвежда онова, което прави друг, което правят другите**³. Неговият механизъм тук се нарича кръгова реакция – реакция, която за другия и за мен възпроизвежда собствената си стимулация, елементарна практическа телесна тавтология – „Ма-фи-я!“⁴. В този смисъл миметичното мелене е оголване на събитийността на социалното взаимодействие и демонстрация на телесно-практическия характер на боравенето с думите. И на онази модалност на виртуозността, на боравенето с думите не като средства за нещо друго, а като с неща, като с обекти на вкуса, на директно изпитване и вкусане. И макар че ще трябва да изоставим Блумър, защото не може да аргументира оставянето на тази модалност само в ирационалното поведение на тълпата, **трябва да отбележим продуктивността на извода, че кръговата реакция е елементарен социален механизъм, а не блокаж, разстройване на социалните механизми.**

Кръговата реакция е механизъмът, по който хората действат по един и същи начин, без да са под манипулативната хипноза на харизматичен лидер и без да са се наговорили да действат така.

Рационалността на миметическото мелене

Тъкмо за да опише този механизъм, Блумър използва думата мелене, която предлагам да терминологизираме. Индивидите блуждаят, срещат се един с друг, разменят реплики. Това обаче не е рационална дискусия с размяна на аргументи, а „мелене“, в този анализ – решаващата стъпка в конструирането на обекта (на възбуда, на афективния обект, тоест, ако се върнем към първоизточника Мийд – на трансформацията на събитието в обект, в афективен обект, да добавим сега). Решаващата стъпка в отцепването със стари и тривиални думи на нещо ново, на нов обект от събитийния поток. И след като се отказвам по-нататък да следвам Блумър в противопоставянето на афективност и рационалност, а твърдя, че меленето е най-базисен социален механизъм на рационалността, задачата ми

³ Blumer, H., “Collective Behavior”, *Principles of Sociology*, Park, R. E. (ed.), , New York: Barnes and Noble, 1946, 170-171.

тук е да обясня специалната рационалност на този вид колективно действие – рационалност, която не може да се опише със степента на постигане на цел, нито с логическата кохерентност на по-добрия аргумент – да опише рационалността, която не се мери нито целево, нито аргументативно и която съставлява по-голямата част от начините да се действа социално. Ако разширим оптиката и удържаме това, че в много от особеностите си квазинепоосредственото реагиране, което съставлява рутинното колективно поведение, е неразлично от елементарното колективно поведение, то ще трябва да допуснем и че „меленето“ е присъщо и на рутинното всекидневно действие (аргументът за това е, че в противен случай свеждаме социалните механизми до чисто контролни устройства и патологизираме социалните движения дори и ако пишем оди в прослава на патологиите). Празното всекидневно бърбене в крайна сметка прави точно като елементарното колективно поведение – възпроизвежда собствената си стимулация. Но не е ли това огромно разхищение, ако все пак рационалността на всекидневието е в икономисването – на усилия, на изразходване на енергия? Ако все пак някаква икономия е присъща на всекидневието, тогава в „меленето“, този най-примитивен – миметичен – механизъм на социалното, би трябвало да има нещо повече от празнотумието, от посивяването на смисъла и от убиването на време. Или по-точно, в убиването на времето би трябвало да можем да намерим някакъв смисъл. Струва ми се, че „меленето“ е представител на един огромен клас от феномените на всекидневната рационалност. **Меленето е процесът на етическа верификация и категоризация на събитието-обект, без да е необходимо тази процедура да минава през съждение.** Етическото квалифициране на нещо е непосредствено колективно и не е съден акт с пропозиционална структура. Това е най-елементарната афективно-моторна форма на разбиране, най-честата форма на нашето движение в социалния свят – разбиране в отсъствие на сигурност. Това е примитивната основа на натрупването на някакви интерпретативни запаси, това е формата, която непосредствено колективно „избира“ чертите, през които да се предефинира разпаднатата ситуация. Така че не мога да продължа да следвам Блумър в това, че елементарното колективно поведение е възможно, когато отслабне социалният контрол. Въпреки че апаратът му ни позволява да видим действителната роля и рационалност на онова в социалния живот, което няма формата на структура или аргумент, самият Блумър се придържа към едно класическо противопоставяне между институционално и колективно поведение, опозиция, в която институционалното поведение е рационално и подредено, а колективното – място на емоциите и нерационалността.

И въпреки това ни открива една форма на рационалността, която съвършено не е инструментално-целева, нито пък е комуникативно-аргументативна в стил Хабермас. Това е форма на рационалността, която е привездането на нещата в разбираема форма не чрез анализ, аргументи и пр. изчистено когнитивни фигури, а чрез боравенето с тях. Чрез боравенето с тях в процеса на кръгова реакция, на миметическо „мелене“ те биват означени и обективирани и едновременно с това биват избрани онези черти, през които да се дефинира ситуацията, без да тече каквото и да е процес на договаряне. Самото

създаване, пораждање на обекти в социалния опит е процес на създаване на обекти **в разбираема форма**, а разбираемостта почива на нетематична **етическа** санкция, постигната в **боравенето** с нещата и в боравенето с думите като с неща, а не в анализа на нещата. Почива на миметическо боравене, а не на аргументативно съгласие. Миметичният механизъм на меленето, който борави с думите като с неща, е механизъм на **етическо санкциониране без съждение**, една афективно-рационална икономия на действието, която успява без планиране и целепологане, без стратегическа хитрост да постигне преописание на съществуващото, като го постави в нова етическа светлина. Това е елементарна практическа форма на телесна тавтология, прекъсване на възможността за изместване на значенията, съгласуваща телесно-практически стимул и реакция, телесен механизъм за създаване на практически твърдения и правеща със стари думи нови неща, единственият, струва ми се, валиден начин нещо обичайно да се представи в нова морална светлина, единственият валиден начин да се каже с успех, че нещо повече не се търпи.

Епилог

През 2011 г. Тод Гитлин, американски социолог с биография и на социален активист от края на 60-те и 70-те години на XX век, участва в движението *Occupy Wall Street*; участва и заедно с това го изследва. От това почти незабавно излиза книга: *Occupy Nation: The Roots, the Spirit and the Promise of Occupy Wall Street*. Още в увода ѝ Гитлин обяснява накратко защо не е изненадващо продължилото повече от две десетилетия смълчаване на левите идеи и говорители в САЩ: има олигархия, но не и диктатура, студентите работят, понякога на повече от едно място, и не смеят да престъпят чертата; няма културна опозиция, защото няма и културно потисничество – алтернативността е станала мейнстрийм чрез потребителската култура (можеш да си поръчаш тениска или татуировка с всеки революционен символ) и в добавка войните, които в предишни времена биха събудили лява реакция на антивоенни протести, са кратки и водени от професионална армия⁴. Същевременно „предпоставките“ за социално недоволство отдавна са налице – изчезващи работни места, растящо социално неравенство, стагниращи шансове за социална мобилност на средната класа. Предпоставките обаче нямат каузална сила, нямат в себе си онова, което ги превръща в социален проблем. То идва от другаде, както видяхме от Блумър, идва от колективната дефиниция на социалната ситуация. Така че чуденето на Гитлин е не толкова защо социалните движения бяха така дълго толкова бездейни, а как все пак изведнъж изригнаха. Колкото и да са разликите между поредицата софийски протести от 2013 г. и оскуру, в тях може да бъде открит общ механизъм на етическа преработка на дефинирането на социалната ситуация. Основният резултат от него е, че икономическата и финансова криза беше предефинирана като морално нетърпима и като морална криза. Пак Тод Гитлин изтъква моралния характер на кризата в

⁴ Gitlin, T., *Occupy Nation: The Roots, the Spirit and the Promise of Occupy Wall Street*, New York: Harper Collins Publishers, 2012, xii-xiii.

това, че основното чувство не е просто за несправедливо икономическо разпределение, а за съучастие на политическата класа и религиозните институции в това разделяне, при което 400-те най-богати семейства в САЩ притежават толкова, колкото 50% от семействата от дъното нагоре. Тази колективна дефиниция на ситуацията, впрочем, се съдържа още в самоназоваването на протестиращите на Пуерта дел Сол – *indignados* – възмущението на отнетото достойнство. И това преинтерпретиране на икономическата криза като морална беше извършено тъкмо по механизма на миметическото мелене, на трансформативната работа с репрезентациите на тази криза – репрезентации като „Уолстрийт“ и „Делян Пеевски“. Тъкмо посредством механизма на „меленето“, на етическата санкция без съждение тези фигури станаха репрезентации на плутократичното господство. А практическата улична социална критика на плутократичното господство беше и цяла относително разгърната социална теория. Тя, реконструирана от плакати, снимки и лозунги, сякаш рециклирани и обикалящи далечни помежду си точки на земното кълбо, възпроизвеждащи собствената си стимулация в една по-скоро естетическа дейност, много по-мощна от аналитичните дискурси, казва: корпорациите са изравнени с човешките същества. А това дехуманизира хората; когато на корпорациите се припише човешки характер, хората стават или ненужни резервни части, или *indignados*.

Посредством трансформативната миметична работа с репрезентациите, въпреки негативността на протестите и социалните движения от 2011 г. насам, кризата беше дефинирана като опасна инверсия на хуманността – „Ще повярвам, че корпорациите са хора, когато щатът Тексас осъди една на смърт“.